

Ділай І. П.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

МЕНТАЛЬНІ ПЕРФОРМАТИВИ ТА ДІЄСЛОВА ПРОПОЗИЦІЙНОГО ВІДНОШЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто функціональні особливості окремих ментальних дієслів англійської мови. Увага зосереджена на виділенні класу ментальних перформативів та їхній кореляції з дієсловами пропозиційного відношення. Наголошено на авторефлексивності та метатекстовій ролі виділеного класу дієслів.

Ключові слова: ментальні перформативи, дієслова пропозиційного відношення, аспектуальні ознаки, пропозиційні дієслова.

В статье рассмотрены функциональные особенности отдельных ментальных глаголов английского языка. В центре внимания выделение класса ментальных перформативов и их корреляция с глаголами пропозиционального отношения. Акцентирована авторефлексивность и метатекстовая роль выделенного класса глаголов.

Ключевые слова: ментальные перформативы, глаголы пропозиционального отношения, аспектуальные особенности, пропозициональные глаголы.

The article deals with the functional properties of the mental verbs of the English language. The class of the mental performatives and their correlation with the verbs of propositional attitude is in focus. The emphasis is on the autoreflexiveness and metatextual role of the outlined class of the verbs.

Key words: mental performatives, verbs of the propositional attitude, aspectual properties, propositional verbs.

За визначенням Дж. Остіна, перформативи – це дієслова, які формують висловлення, еквівалентне дії, вчинку, позначають дію, одночасну з моментом мовлення та вживаються у першій особі однини простого теперішнього часу [4]: *On behalf of the company, I apologise for any inconvenience caused.* За аспектуальною ознакою перформативи – моментативи, для них не характерний прогресив, за винятком небагатьох випадків розмовного емпатичного вживання: *I am warning you.* Перформативами виступають переважно дієслова мовлення. Проте існують і ментальні перформативи, які нерідко ототожнюють з дієсловами пропозиційного відношення.

Мета цієї статті – виявити інтегральні та диференційні ознаки ментальних перформативів і дієслів пропозиційного відношення та визначити їхню функцію у мовленні. Мета передбачає аналіз наявного теоретичного матеріалу з предмету дослідження та оформлення власного трактування проблемного питання на матеріалі англійської мови.

Ментальні перформативи позначають ментальні процеси: *радити, заперечувати, пропонувати, визнавати, припускати, зазначати* [1, с. 29]. Їх також кваліфікують як “непрямі” або “квазіперформативи” [1; 2]. Н.К. Рябцева розрізняє соціальні перформативи, які рівносильні вчинку, і ментальні перформативи, рівносильні кроку в роздумах [3, с. 62]. На переконання дослідниці, в основі ментальних перформативів лежить “ментально” значуща дія, інтелектуальна операція або ментальний стан. Н.К. Рябцева наполягає на відмінності між семантико-граматичними ознаками цих двох класів (пор. “пропонувати прогулятися” і “пропонувати гіпотезу”) і визначає характерні ознаки ментальних перформативів:

- 1) недовірливість без пропозиціонального актанта (об’єкта);
- 2) імпозиитивність – приведення у відповідність ходу думок адресата до ходу думок автора; адресат ментальних перформативів – “співучасник” роздумів, другий суб’єкт перформативного висловлення; таким чином ментальні перформативи каузальні (адресат виконує настанови автора);
- 3) модалізатори і оператори категоричності (hedges) виконують у сполученні з ментальними перформативами функцію уникнення суб’єктивності і підкреслення відносності пізнання: *Напевно, слід засумніватися;*
- 4) ментальні перформативи вводяться предикатами раціональної оцінки і психологічної установки: *Варто згадати / доцільно повторити/ розумно передбачити, що Р;*
- 5) актуальні в момент відтворення роздумів – авторефлексивні (автор експлікує хід своїх думок), позначають інтелектуальні операції над думками;
- 6) дієслова ментального стану в функції ментальних перформативів позначають дію, зміну ментальної ситуації [3, с. 65] (пор. моментатив): *Будемо вважати, що ... Слід пам’ятати, що ...*
- 7) ментальні перформативи опираються лише на мовленнєвий контекст, проте можуть бути згорнуті в схеми, таблиці, графіки, формули, символи тощо як специфічні засоби підтримки роздумів: *Звернемося до таблиці 3, Представимо дані у вигляді формули ...*
- 8) це важливий компонент риторичної структури наукового викладу, що сприяє структуруванню тексту;
- 9) ментальні перформативи метатекстові (з їхньою допомогою вводиться черговий відрізок дискурсу) [3].

Грамаічна схожість перформативів та дієслів пропозиційного відношення дає підстави для зарахування їх до одного класу. Дж. Остін включив ментальне дієслово *know* у перелік перформативів. Проте включення *know* до перформативів видається неправомірним З. Вендлеру [6]. З. Вендлер стверджує, що не лише перформативи віддають перевагу теперішньому простому часу [6, р. 34]. Ця риса також характерна для дієслів пропозиційного відношення, таких як *believe, know, understand, doubt, remember* та *expect*, і для інших дієслів відношення на зразок *love, hate, prefer* та *detest*. Таким чином, надання переваги простому теперішньому часу – риса, характерна для ширшого масиву дієслів, який охоплює перформативи та дієслова пропозиційного відношення. Як наслідок, дослідник виділяє клас **пропозиційних дієслів**, що складається з:

- а) перформативів, які за часовою схемою є досягненнями,
- б) дієслів зі значенням “вирішувати” (група *decide*), які за часовою схемою є також досягненнями,
- в) дієслів пропозиційного відношення – станів [6, р. 35].

З. Вендлер доходить висновку, що відмінності у часових схемах достатньо, щоб розмежувати дієслова мислення (дієслова пропозиційного відношення) та мовлення (перформативи) [6, р. 34]. Окрім того, внесення уточнень у теорію перформативності Дж. Остіна дає змогу З. Вендлеру розмежувати два аспектуальні класи дієслів мислення: стани (*think, believe, suppose, guess, assume, reckon* тощо) та досягнення (група *decide: make a decision, come to a decision, make up your mind, choose, settle on, fix on* тощо).

Тестом на перформативність є дієслівне заміщення широкозначними дієсловами (“auxiliaries” за Вендлером) *make, give* і особливо *issue: to make a statement, to give a promise, to issue a denial*. Хоча існують також форми: *to offer a proposal, to hurl a challenge, to pronounce a verdict, to hand down a decision, to sound a verdict*. Для дієслів пропозиційного відношення найпоширенішим заміщувачем є *have: one has beliefs, opinions, suspicions, desires, regrets* тощо [6, р. 42].

Існує тісний семантичний зв’язок між дієсловами мислення та мовлення. Для прикладу, *muse, wonder* можна сприймати двоєко (як дієслова мислення і мовлення): “*I wonder what she looks like now*” *he mused* [BNC, V3J, FIC] [7]. Проміжною ланкою між дієсловами мовлення та мислення виступають саме ментальні перформативи. Існує думка про те, що загальним компонентом значення перформативних дієслів є не “говорити”, а “ставити до відома” [1, с. 32]. Так чи інакше, дослідники звертали увагу на спорідненість дієслів пропозиційного відношення та перформативів. Можна говорити про широкий клас перформативів або широкий клас пропозиційних дієслів. Об’єднує їх схожість аспектуальної характеристики – невживання у формах тривалого виду та схожі синтагматичні характеристики.

Дослідивши і класифікувавши дієслова пропозиційного відношення, З. Вендлер помітив, що перформативи Дж. Остіна мають аналогічні синтаксичні моделі [6]. Так, експозитивам Дж. Остіна у З. Вендлера синтаксично відповідають аппрехенсиви як дієслова ментальної дії*¹ (*realise, see, discover, find*) та путативи (*assume, recall, suspect, hold*) – дієслова ментального стану*²: **F(x) that P**, де F(x) – “перформативний префікс”. Вердиктивам Дж. Остіна відповідають рекогнітиви (МД) (*recognise, estimate, identify, judge*) та асеситиви (МС) (*esteem, value, consider*) З. Вендлера: **F(x) that it is P**. Комісивам відповідають резолютиви (МД) (*decide, resolve, choose, elect*) та конативи (МС) (*intend, plan, mean, prefer*): **F(x, [y]) that P**, де y – адресат. Бехабітивам відповідають ремісиви (МД) (*forgive, condone*) та емотиви (МС) (*disapprove, regret, resent*): **F(x, y) for P**. Інтерогативам відповідають інквізитиви (МС) (*wonder*): **F(x, y) if/wh P**.

Дієслова пропозиційного відношення (*know, believe, doubt*) та перформативи, які сполучаються з прямим додатком, З. Гарріс називає *container verbs*, оскільки додатком цих дієслів, згідно з трансформаційною теорією, виступає не іменник, а номіналізовані речення (“utterances enclosed”): *I doubt his innocence* ← *I doubt. He is innocent* [5, р. 284].

Беручи за основу класифікацію дієслів пропозиційного відношення З. Вендлера та групи ментальних перформативів, виділені Н.К. Рябцевою [3, с. 68–69], ми виокремили такі ментальні перформативи в англійській мові:

– ілокутивні дієслова (власне перформативи): *specify, confute, challenge, comment, agree, accept, question* тощо: *I challenge any reader to prove otherwise* [7].

– власне ментальні дієслова: *substantiate, define, sum up, posit, postulate, hypothecate, characterise, analyse, theorise* тощо: *When asked why he chose ‘Horizon’ as the name for the ensemble he formed in 1980, Bobby Watson answered: ‘Because I define the word as ‘a vision that’s both moving forward and forward looking’ – that’s what my concept of the band is’* [7].

– “світопороджувальні” дієслова: *admit, foresee, imagine, determine, designate, seem, suppose, appear* тощо: *617 This is of course a perfectly defensible approach, but it seems to me a limited one: inevitably one comes up against the micro-macro conundrum* [7].

– перцептивні дієслова: *reveal, demonstrate, consider, clarify, notice, trace, study* тощо: *780 In order to clarify the procedure we work the “general case” first and only then a couple of concrete examples* [7].

– фазові дієслова: *begin with, go (move) on to, finish, end* тощо: *673 To begin with, the term notion is itself a cause of some confusion since it has been interpreted in different ways in relation to its companion function* [7].

– “фізичні” дієслова (з метафоричними значеннями): *introduce (a term, a concept), build (a theory, evidence, model, scheme, table), draw a conclusion, arrive at a conclusion, pay attention, take heed, take notice, support findings* тощо: *Thus we arrive at the singular conclusion that of all the information passed by our cultural assets it is precisely the elements which might be of the greatest importance to us* [7].

Таким чином, ментальні перформативи, хоча й складають неоднорідну групу, об’єднуючи і дієслова пропозиційного відношення, і подекуди дейктичні дієслова, повною мірою відображають хід ментальних процесів та станів, описаний з позиції мовця (суб’єктивно). Ментальні перформативи не автореферентні, а авторефлексивні. В англійській мові вони виконують функцію досягнення текстової та метатекстової єдності та вводяться окрім стандартної клішованої формули I + Vpresent, за допомогою *let’s, it is worth(while), one should/ought to, in order to*. Маючи виразний сугестивний характер, вони скеровують хід думок адресата у потрібне русло. Тому, подальше дослідження ментальних перформативів вимагає проведення аналізу на рівні тексту та дискурсу.

¹ * Надалі МД – ментальні дії

² * Надалі МС – ментальні стани

Література:

1. Бацевич Ф. С. Семантика і прагматика ментальних перформативів української мови / Ф. С. Бацевич // Мовознавчі студії (Матеріали конференцій НТШ у м. Львові. Філологічна секція). – Львів, 2002. – С. 28-46.
2. Булыгина Т. В. Ментальне предикаты в аспектологии / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев // Логический анализ языка: проблемы интенциональных и прагматических контекстов : под ред. Н. Д. Арутюновой. – М. : Наука, 1989. – С. 31-54.
3. Рябцева Н. К. Мысль как действие, или риторика рассуждения / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка: модели действия : под ред. Н. Д. Арутюновой. – М. : Наука, 1992. – С. 60-69.
4. Austin J. L. How to do Things with Words / John L. Austin. – Oxford : The Clarendon Press, 1962. – 167 p.
5. Harris Z. Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure // Language. – 1957. – V. 33 – № 3. – P. 283-340.
6. Vendler Z. Say What You Think / Zeno Vendler // Readings in Linguistics: Aspects of the Theory of Grammar : ed. by E. Starikova, N. Rayevskaya, L. Medvedeva. – К. : Вища школа, 1984. – P. 31-45.
7. BNC: The British National Corpus. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – Режим доступу: <http://sara.natcorp.ox.ac.uk>.